

УДК 82–1:821.161.2

ПОКОЛІННЄВА МОДЕЛЬ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА: КУЛЬТ ЧИ ДИСКРЕДИТАЦІЯ

Ярослав ПОЛІЩУК

*Познанський університет імені Адама Міцкевича,
Інститут російської та української філології, кафедра україністики,
вул. Незалежності 4, Познань, 61-874, Польща,
e-mail: yarpol@amu.edu.pl*

Розглянуто роль і місце покоління 1960-х років у національно-культурному становленні незалежної України. Зауважено затребуваність героїчного міфу цієї формації, що здобула авторитет своїм протестним потенціалом у минулому і стала осьовим поколінням ХХ століття. З іншого боку, характерною є також гостра критика покоління, що звучала в дискусіях 2000-х років, а також залишає простір дискусійного напруження донині. Обидві тенденції – культу й дискримінації – відображають суспільну думку щодо сучасної переоцінки шістдесятництва.

Ключові слова: покоління, шістдесятники, моральний авторитет, суспільство, література, культура.

Якщо сприймати літературний процес як своєрідний театр, то з погляду останнього часу особливу увагу може привертати процес «зміни віх», тобто переосмислення творчого доробку й заслуг письменників, які свого часу були визнані видатними творцями культури й становили її основу. Саме такої метаморфози нині зазнає формація шістдесятників, що визначила характер і сутність не лише літературного, а й суспільного життя другої половини ХХ століття. Слушно вважають, що в пізньорадянській історії це покоління стало структуротворчим, адже саме йому випало лібералізувати тоталітарний устрій, що, зрештою, з часом призвело до його остаточного занепаду. Заслуги покоління шістдесятників безумовні, причому якщо в технічному та економічному розвитку СРСР вони сприяли утвердженню політичного режиму, то в галузі культури, навпаки, зумовили розвінчання радянських цінностей і остаточного занепаду держави. Саме покоління шістдесятників визначило (байдуже, свідомо це було зроблено, чи стало непрогнозованою лавиною випадковостей, яка остаточно розвалила систему) хід культурного розвитку, що обернувся абсолютною кризою радянської моделі наприкінці 80-х років ХХ століття, а також народженням нових культурних формацій у 90-х роках, що з'явилися разом зі становленням на руїнах Радянського Союзу молодих незалежних держав, зокрема України.

На час формування Української держави саме покоління шістдесятників становило найвпливовішу силу, що визначала культурні пріоритети молодій республіки. Не випадково частина письменників із цього покоління активно мобілізувалась у політичне життя (Іван Драч, Володимир Яворівський, Павло Мовчан, Микола Жулинський),

частина перейшла на дипломатичну службу (Юрій Щербак, Дмитро Павличко, Левко Лук'яненко). Інші продовжували працювати у творчих спілках та пресі (Юрій Мушкетик, Борис Олійник, Роман Іваничук, Любов Голота) або ж зосередили зусилля на творчості, вільній від цензури та ідеологічних обмежень (Валерій Шевчук, Ліна Костенко, Євген Гуцало, Володимир Дрозд, Ірина Жиленко). Нові заслуги та успіхи, що здобули шістдесятники в цей важливий період, зміцнили їхній суспільний авторитет, а також сприяли творенню культу покоління, яке має місце в сучасному літературно-культурному дискурсі [13, с. 65; 16] – принаймні, на рівні публічних оцінок, обов'язкової шкільної лектури, вписаності в літературний канон. Проте не все однозначно: разом зі зміцненням культу шістдесятництва в період незалежної України стала лунати також гостра (аж до радикального заперечення та дискримінації) критика цієї генерації. На це склалося кілька причин, які в своїй сукупності забезпечили досить-таки велику дискусійну напругу навколо проблеми – ту напругу, яка, реалізована в гострих виступах у пресі чи на публічних дебатах, не вичерпана й до сьогодні, а ймовірно, ще й у наступні роки буде істотною та впливатиме на громадську думку.

Незважаючи на величезну кількість наукових джерел, що характеризують рух шістдесятників, солідарної оцінки цього явища не досягнуто. Причин такого стану речей немало. Передусім у середовищі самих речників покоління немає єдиної думки про їхню ідентичність [10, с. 45]. Відкритим залишається питання про пріоритети та критерії в оцінці генерації. З філософсько-світоглядного погляду складно ідентифікувати цей рух через його різноманітність. Негативний критерій, що означає протестний потенціал («покоління бунту», «екзистенціальний спротив») [13], не можна брати в основу, оскільки він не виражає чіткої та цільної програми дій чи хоча б намірів, які в цьому випадку формувалися здебільшого хаотично, без будь-якої системності. До того ж, із сучасних позицій нелегко відрізнити автентичні настрої 1960-х від пізніших самохарактеристик представників цього покоління (здебільшого, компліментарних, що само собою зрозуміле), а брак джерельних матеріалів, свого часу знищених чи недоступних, значно утруднює таке завдання.

Так само не вдається ідентифікувати покоління 1960-х за естетичним критерієм, оскільки творчі практики окремих авторів дуже відмінні між собою, аж до цілковитої протиставності. Критики літературної новизни шістдесятників наголошують на тому, що їхня оригінальність, яка була для сучасників чимось само собою зрозумілим та безумовним, із більшої часової перспективи літературного розвитку може видатися тільки реактуалізацією призабутого досвіду попередників. Якщо врахувати, що в той період творчі досягнення українських модерністів початку ХХ століття та 1920-х років підлягали цензурі й були мало знані, то експериментальний потенціал шістдесятників можна багато в чому пояснити як спробу повернення модерністського та авангардистського досвіду в радянських умовах, а також їхньої обережної реабілітації та адаптації до культурних реалій радянського суспільства. Саме в цьому вбачають розчарування шістдесятниками їхні заокеанські ровесники, поколінняво й почасти світоглядно близькі, що утворили нью-йоркську групу. Зокрема, Юрій Тарнавський, схвалюючи звернення до національно-патріотичної тематики, водночас закидав письменникам

1960-х естетичну заскоружність та консерватизм. Він зауважував, що у плані стилю вони все-таки «залишалися соцреалістами» [15, с. 174]. Відвертіше говорив про це Богдан Бойчук, зазначаючи, що стилеві експерименти шістдесятників, якими всі свого часу захоплювалися, бліднуть у ширшому контексті історії літератури, якщо дивитися на неї незаангажованим поглядом. Тому критик стверджує, що українські творці 60-х не знайшли нових естетичних ключів, тільки відреставрували ті, які існували до них, себто «в стилістичному сенсі не відкрили нової чи унікальної сторінки в українській поезії. Вони освіжили чи відновили лише традиції двадцятих років» [14, с. 216]. Нехай це надто категорична оцінка, позначена підкреслено суб'єктивним сприйняттям літературного процесу, проте варто визнати в ній раціональне зерно. Говорити про естетичне новаторство шістдесятників сьогодні досить-таки непросто, надто ж – якщо не брати на віру шаблонно-глюрифікаційні характеристики критики попередніх десятиліть, що міцно увійшли в канон та закріпилися в підручникових оцінках.

Найчастіше підставою для поколінневої аналогії слугує морально-етична постава шістдесятників [5; 10; 13; 16], точніше тієї частини покоління, що зазначила свою активність і зуміла сформувати свою окрему позицію в тогочасній підневільній культурі, незважаючи на тиск та нівеляцію з боку влади. Такий критерій також виглядає досить-таки розмитим, однак саме він ліг в основу багатьох дефініцій цього покоління. Зрештою, самі носії поколінневої ідентичності визнавали його пріоритет та слушність. Як-от Роман Корогодський, який заявляв: «Нас усіх об'єднувала жага знань і самовираження через активну діяльність, творчість і чітко усвідомлений як абсолютний вимір моральності. У світі, наскрізь фальшивому, тлінному, деформованому, моральність стала паролем» [10, с. 46].

Непевність ситуації щодо письменників-шістдесятників постулюється в кількох напрямках. По-перше, коли доробок цього покоління беруться оцінювати молодші сучасники, неодмінно виникають непорозуміння та претензії, зокрема щодо того, що генерації 60-х *не вдалося* зробити, в чому вона спасувала перед обставинами чи виявилася не готовою щодо історичних викликів. У цьому сенсі відбувається цілком зрозуміла полеміка, що викликана «бунтом молодих», для яких авторитет старшого покоління зовсім не є абсолютною величиною, і такий авторитет треба постійно доводити, підтверджувати реальними діями та художніми текстами. По-друге, абсолютно змінилися обставини, що викликало небувалу творчу кризу усередині самого покоління шістдесятників: ті, хто успішно оспівував радянські реалії та будівництво комунізму, виявилися здебільшого не готовими до творчої праці в нових умовах (без матеріальних пріоритетів, гонорарів та соціальних пільг; навпаки, за злидених обставин). Та головне – вони були не готовими перелаштуватися творчо, оскільки не змогли вийти з певного ідеологічно-стильового шаблону, в якому творчо самореалізувалися свого часу [3, с. 17]. І навіть ті нечисленні, хто на таке переформатування спромігся, все-таки багато в чому апелювали до творчої практики спрофанованого соцреалізму, хай і в нових (точніше, оновлених) різновидах: це породило характерне явище перехідного періоду, яке критики влучно назвали «нацреалізмом».

По-третє, з бігом часу все складніше приховувати відсутність великих творчих здобутків шістдесятників саме в добу незалежної України, коли після тривалих

заборон та переслідувань творча свобода урешті стала фактом, а про такий стан справ письменники раніше могли тільки мріяти. За окремими винятками (наприклад, нові твори Валерія Шевчука), у незалежній Україні літературні успіхи шістдесятників були доволі скромними, а то й сумнівними (згадаймо хоча б недавню гостру дискусію навколо роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»), і цей чинник також підточував престиж покоління: він став підставою для відвертої й некомпліментарної критики, приклади якої наведемо далі. По-четверте, період застійних 90-х та депресивних 2000-х, зокрема роки президентства Леоніда Кучми, як лакмусовий папірець, виявив неспроможність провідних українських письменників у ролі політиків, дипломатів та публічних діячів. На жаль, їхня поведінка, зокрема угодовство та покривання корупції, а то й співучасть у ній, розчарувало багатьох українців, які прихильно ставилися до них, уважаючи еталоном моральної чистоти, патріотизму та відданості державотворенню [6].

Нарешті, по-п'яте, час поставив на порядок денний (не вперше, але тепер з особливою гостротою) питання про моральне обличчя шістдесятників, що були більшою чи меншою мірою причетними до безчинств комуністичної влади. Це вчергове збурило внутрішні суперечності, які й раніше існували в середовищі цієї генерації. Адже поділ на кілька різних груп, зокрема лояльних до влади, колабораціоністів, а також дисидентів та «мовчальників», існував і раніше, причому завжди нелегко було знайти компроміс поміж тими, хто служив системі, та тими, хто її поборював, жертвуючи власним здоров'ям і життям. До жалю, в період незалежної України так і не було проведено моральної люстрації, тобто не засуджено поведінку митців, що колаборували з режимом. Що гірше, вони самі не зазнали катарсису, не покалися у вчиненому, а часто навіть навпаки, шукали (і знаходили) аргументи, аби виправдати свою поведінку, ще більше заганняючи колективний образ покоління в глухий кут ославлення.

Тому в патріотично налаштованих громадян досі є питання щодо корифеїв минулого, які легко «перефарбувалися» та стали визначними постатями сучасної літератури, не зазнаючи при цьому переоцінки власного минулого. Недаремно сьогодні авторитетні інтелектуали, як-от Оксана Забужко чи Микола Рябчук, акцентують на тому, що шістдесятники мали б (передусім, це акт символічний, потрібний їм самим, а вже другою чергою сучасникам) зазнати покаєння щодо минулого, в якому вони багато чого мають на сумлінні. Це занедбання треба рано чи пізно виправляти. Властиво, пізно, бо чимало хто з покоління шістдесятників уже відійшов у засвіти, так і не вчинивши подібного символічного акту. Якщо й лишилося нереалізованим важливе завдання цього покоління в нові часи, то це завдання полягало в тому, щоб системно розкрити правду про минуле, водночас оприявнюючи його замовчані сторінки та відтворюючи сфальшовані комуністичною пропагандою історії. Правдива оповідь про свій час – «це був їхній “екзистенційний обов'язок”, і перед країною теж, – відразу на початку незалежності все це проговорити...», як стверджує Оксана Забужко [7, с. 266]. Проте це завдання так і лишилося великою мірою нереалізованим (окремої уваги заслуговують спогади, проте йдеться про загальну тенденцію, а не винятки з неї).

В обставинах непростого, з властивими постколоніальному станові комплексами та ресентиментами [17], культурного середовища України позиціонування шістдесятників

цікаве не тільки як елемент «театралізації» літературного життя. Воно проектується на значно ширший горизонт національного самоусвідомлення, становлення окремішньої української ідентичності, а також виходу її з кризового періоду ламання стереотипу та розриву з травматичним минулим. Адже поколінневі відмінності цікаві не лише самі по собі, вони оприявнюють глибші тектонічні зсуви суспільної свідомості, які не завжди є очевидними на поверхні.

Проблематика поколінь, зокрема її специфіка в конкретно-радянському історичному контексті, вже була предметом спеціальних студій [8; 9; 12]. Обставини, які визначили характер поколінневої еволюції, складнощі та гальмування цього процесу на тлі драматичної історії ХХ століття, в Радянському Союзі мали свою виразну специфіку [2; 12]. За класифікацією, яку запропонував Ю. Левада, в історії новітнього часу вирізняється шість поколінь, кожне з яких, більшою або меншою мірою, ставало суб'єктом історичних змін. Осьовим у цьому процесі російський соціолог вважає формацію шістдесятників, яка зазнала радикальної ціннісної переорієнтації [12, с. 54–55]. В. Воронков назвав це покоління протестною формацією, яка й визначила його колективну ідентичність, з чим важко не погодитися [2, с. 168].

Сприйняття покоління 1960-х років як осьового, протестного, а також наділеного надзвичайною харизматичністю, цілком відповідне до українських культурних реалій. Це пояснює, чому в нас поширений культ шістдесятництва, чому він набув такої великої суспільної затребуваності. Проте це також ставить високу планку щодо моральної оцінки осьової генерації – з погляду того, що їй вдалося реалізувати в зіставленні з високими, публічно заявленими свого часу, амбіціями. Щоправда, в українському вимірі ХХ століття оцінка поколінь значно ускладнюється тим, що вона накладається на репресивні практики, що викликали тривалу кризу самоусвідомлення суспільства. Травматична пам'ять минулого відлунує й сьогодні у свідомості багатьох українців. Особливість нашої ситуації постулюється двома чинниками, які справили й надалі справляють сильний вплив на неоднозначний, суперечливий характер національної культури: 1) сповільнений і часом реверсивний поступ; 2) розбалансування ідеологічних пропозицій та нездатність виробити солідарну й послідовну позицію в обороні власного простору. Обидва чинники взаємно пов'язані і, зрештою, відображають триваючу ситуацію переходу, кризи та пошуку оптимальних моделей самоідентифікації.

Ще в пору свого становлення генерація шістдесятників зазнала принципового розшарування. Вибір естетичної позиції в цьому випадку був водночас і вибором етичним, що вів за собою політичну заангажованість тих, хто володів найбільшою харизматичною силою, а також уникання такої заангажованості інших. «Хрущовська «відлига» раптово висвітлила соціалістичну реальність у новому ракурсі. І виявилось, що «загірня комуна» була поруч і навкруги, такою, якою вона й могла бути, а саме – санаторійною зоною, де відбувалася селекція нової людської природи. Світ не те що збився з колії, він був уже побудований поза колією. Яке місце в ньому зайняти свідомо чесній людині? Існувало кілька варіантів. Циніка. Того, кого «не зловив світ». Того, хто зробив донос жанром самого життя. Радикала, здатного підрубати корінь, на якому сам сидів. Інтелектуала, того, хто водночас «в» і «понад» [5, с. 5]. Така розшарованість

покоління й донині створює певну проблему: вона в основі суперечить героїчному міфowi шістдесятництва, адже визнання одних героями передбачає так само визнання інших байдужими або зрадниками-колаборантами, гріхи яких замовчувати аморально.

На відміну від західних суспільств, у новітній Україні покоління мають не тільки гострі зовнішні (міжпоколінневі) бар'єри, а й серйозні суперечності всередині вікової групи. Адже в історичній та культурній практиці ХХ століття нерідко бракувало таких подій, які сприяли б консолідації окремих поколінь, виявленню їхніх особливих прагнень та ідеалів. З іншого боку, не можна нехтувати повсюдної репресивної практики, дуже поширеної в радянському суспільстві: вона зумовила приховування поколінневих інтенцій через їхню розбіжність із постулатами офіційної пропаганди та через страх репресій щодо молодшої генерації. Такі приклади непоодинокі. Вони свідчать про слабку проявленість поколінневих інтенцій або ж про розмитість самого поняття покоління в межах радянського періоду історії. Так чи інакше, це дає підстави навіть засумніватися щодо застосовності для нашого предмета дослідження формули генерації в її розумінні західними теоретиками.

Колективна ідентичність покоління шістдесятників викликала останнім часом найгостріші дискусії в нашому суспільстві. Фактом є, що представники генерації стали ключовими постатями в політичному та культурному житті сучасної України. На сьогодні в суспільній думці створено потужний міф цього покоління, який сприяє утвердженню його авторитету, але й викликає певний полемічний азарт. Безумовно, до культу генерації доклали руку її чільні представники – через опубліковані спогади (в останні роки їх не лише часто видавали, а й склали своєрідну бібліотечку, що цілеспрямовано реконструює образ 60-х у культурі, – мемуари Ірини Жиленко, Івана Дзюби, Євгена Сверстюка, Михайлини Коцюбинської, Мирослава Мариновича тощо) або численні публічні виступи. Водночас не бракує й критичних голосів, що підважують видатні досягнення шістдесятників, зокрема через зіставлення з кризовими процесами суспільної трансформації, які тривали в період незалежної України й були так чи інакше пов'язані з участю в них покоління шістдесятих.

Формація шістдесятників виявилася винятковою в ланцюгу поколінь з кількох причин. Як стверджує Ю. Левада, саме вона вирізняється на тлі подібних (радянського періоду) тим, що пережила переоцінку цінностей, тобто своєрідний внутрішній злам [12, с. 54–55]. Інший дослідник (В. Воронков) убачає специфіку в тому, що протестна активність шістдесятників дещо вища, ніж інших поколінь [2, с. 188]: власне це й зумовило виразно проявлену самосвідомість покоління як єдиного цілого. Проте ціннісна переорієнтація, якої зазнала ця генерація, не була завершена, а щодо ступеня її реалізації досі немає однозначної оцінки. Варто зазначити, що, попри незначну частину дисидентів-бунтарів, які й створили легенду покоління, більшість його представників усе ж не виходила поза межі суспільної лояльності й прагнула реформувати вже існуючу комуністичну модель, не поборюючи її радикально, але змінюючи окремі сторони та аспекти тогочасного ладу.

Парадоксально, але саме ці «лоялісти» успішно перейшли період трансформації, а їхній статус у літературному каноні не тільки не похитнувся, а й зміцнився. Тому-то

сьогодні найбільш знаними в українському суспільстві постатями з покоління 60-х є не Іван Світличний та Євген Сверстюк, а Дмитро Павличко, Іван Драч, Борис Олійник. Схоже, вони дуже успішно засвоїли колоніальний досвід мімікрії. За Е. Томпсон, це характерна здатність колонізованих людей, що дбають лише про зовнішнє, про удавання, хоча не змінюються в суті [19]. Чи непохитність їхньої позиції, зокрема в морально-етичних оцінках минулого, свідчить про силу літературного таланту, чи, може, радше про вміння адаптуватися до змінних суспільно-культурних реалій? А може, це свідчить також про занедбаність і невиробленість критеріїв суспільства, яке водночас вірить у силу моральних авторитетів, але й готове трактувати їх поблагливо, заплісуючи очі не тільки на помилки, а й на відверту колаборацію та лицемірство, служіння двом божищам водночас?

Сутність суспільно-культурного бунту 60-х проявилась у щирому поверненні до національного ґрунту та, з іншого боку, в ідеї модернізації нашої культури після тривалої сталінської стагнації. Наразі залишимо без критичного коментаря взаємну несумісність цих двох стратегій культуротворення, що проявилась вже на початковому етапі руху й, зрештою, привела до його внутрішнього розколу. Сприйmemo їх як проект утопічний, слідом за оцінками самих шістдесятників. «Складовою інтелектуальної утопії шістдесятництва була віра у “високу” культуру. Щоправда, “висока” культура мислилася не так елітарною, як егалітарно-народною. Злиття культурних стихій – підвалина культурної утопії шістдесятників» [5, с. 7]. Якою мірою вдалося шістдесятникам виконати подібні завдання – питання, яке лишається риторичним та сьогодні викликає дуже відмінні відповіді. Невипадково в останній період виразно зазначено спробу критичного перегляду хрестоматійного образу шістдесятництва, тобто слушності його репрезентації в класичному каноні української культури. Така критична рецепція ролі покоління у культурному поступі українства характерна не тільки для молодших сучасників (О. Забужко, О. Доній), вона наявна і в наукових працях. Зокрема, В. Агеєва ідентифікувала шістдесятників більше з офіційним соцреалізмом, ніж із філософією бунту та спротиву [1].

Усякі спроби позбавити покоління шістдесятників культового значення наштовхуються на різке несприйняття старшого покоління. Переконливим свідченням цього може бути роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» (2011), в якому чимало полемічних ескапад присвячено згаданій позиції [11]. Авторка представляє тут своє покоління апологетично – як останніх борців за Україну, акцентуючи на ідеї спротиву ворожому оточенню. Логіка її міркувань виражається у словах одного з героїв (батька оповідача, який, власне кажучи, є одним із шістдесятників): «... Коли Україна поневолена, змучена, але бореться, то вона є. А коли вона ось така ніби вільна, ніби незалежна, а насправді невизначена, хистка, компромісна, то вона вже не спроможна бути» [11, с. 296]. У цій своєрідній оцінці постульовано вищість шістдесятників супроти інших сучасних поколінь: їм приписують ті виняткові якості (сила духу, відвага, рішучість, здатність до спротиву), які начебто відсутні в інших вікових групах і призвели до деградації сучасної України як держави.

Проте підстави для сумнівів щодо виконаної патріотичної місії шістдесятників дає сучасна дійсність, а критичний погляд на заслуги цього покоління характерний для

представників молодших формацій українців, схильних до реконструкції поколіннєвого міфу. Такий погляд перебуває у прямому зв'язку з осягненням зрілості сучасною українською культурою, яка поступово виходить, незважаючи на численні труднощі трансформаційного періоду, зі стану колоніальних ілюзій. Варто оцінити, як змінюється рецептивний горизонт наших сучасників в оцінці минулого. Ще недавно, у 1990-х роках, як пише Т. Гундорова, шістдесятників сприймали як «ідеальне втілення героїзму та нонконформізму» [4, с. 27]. Проте пізніше почалася своєрідна реанімація богеминого героя, різновиду західного хіпі, хоча й не позбавленого українського патріотизму. На зламі тисячоліть відбулося знаменне розвінчання шістдесятників. З огляду на свою пасивність у соціумі та безініціативність у суперечливих умовах становлення Української Держави вони втратили авторитет в очах молодого покоління. Такі оцінки наявні, скажімо, в категоричних судженнях Олесья Донія, який ще на початку 2000-х років говорив про символічну «смерть шістдесятників» [6]. Очевидно, йшлося про утрату авторитетності, що стало очевидним у сприйнятті молодих: «Злам тисячоліть зруйнував міф про шістдесятників. Це був міф про інтелектуалів, що не бояться засвідчити свою позицію. Їх не було багато. Їхньою зброєю була не агресія, а талант. А на вістрі їхньої зброї було Слово. І все, що їм треба було робити, – це лише те єдине, що вони вміли, – не мовчати. І ось коли суспільство як ніколи потребує голосу моральних авторитетів, всі раптом оніміли» [6].

Звернемо увагу, що О. Доній не береться переоцінювати колишніх заслуг шістдесятників. Ідеться про їхню позицію в умовах згорання державницьких процесів та пролонгації колоніального стану, тобто процесів, здійснюваних фактично руками представників того самого покоління, яке декларує себе бунтарями й дисидентами. Можливо, претензії молодих надто категоричні, проте не можна не визнати логіки в їхньому оскарженні попередників. «Смерть шістдесятників» О. Доній обґрунтував цілком конкретними причинами конформізму та бездіяльності тих, кого прийнято вважати моральними лідерами й авторитетами суспільства:

«...Умирають старі авторитети [...]. Чи, може, українська інтелігенція з усіх різновидів політичної кризи реагує лише на мовне питання, а решту часу займається відрощуванням бороди? [...] Хто тут ще претендував бути моральним авторитетом? Агов!!!

Шістдесятництво було міфом. Міфом про інтелігенцію. І деградація шістдесятництва сприяє остаточній деградації інтелігенції в старому розумінні» [6].

Порушена проблема не є суто українською. Як відомо, в період кризи та зламу в кожній із посткомуністичних країн зафіксовано властиві аберації розвитку. Цей східноєвропейський простір, на відміну від Західної Європи, постав як «нестабільна, рухома мозаїка з не до кінця окресленим у цивілізаційному та культурному сенсі характером» [19, S. 12]. Події перехідної пори виявили певну розгубленість національної еліти, її невміння керувати процесом чи хоча б органічно в нього входити, а не йти слідом. Це рефлекс «культурної недосвідченості, що породжував безумовно патологічні стани», як стверджує М. Бобровницька на прикладі країн Центрально-Східної Європи [17, S. 5–6]. Деградація шістдесятництва в цьому контексті виглядає логічною, вона

дезавуувала неготовність до провідної ролі, яку визначили для покоління самі обставини перехідного періоду.

Зрештою, тут взято до уваги не тільки критику позиції шістдесятників у розбудові незалежної України. Гадаю, що певна істотна колізія була закладена у свідомості покоління через неспівмірність його програмних засад та реального самовираження. І якщо дисиденти сповна поплатилися за цю неспівмірність, прагнучи втілити ілюзію в життя, то решта виробила тактику співіснування з комуністичним режимом, яка, до речі, так само успішно була апробована в і період незалежної України, через співпрацю з корумпованою владою. Отже, прагнення «відновити естетику як моральну і персональну заангажованість літератури і мистецтва» [5, с. 6] залишилося здебільшого не втіленим, а навіть у багатьох випадках переосмисленим і зредукованим.

Причини сучасного розвінчання міфу шістдесятників досить-таки вагомі. Нагадаємо, що в нинішньому стані суспільства це все-таки генерація, якій належить роль осьової. У часи суспільної трансформації, тобто в 90-ті роки минулого століття, громадська думка пов'язувала з шістдесятниками свої особливі сподівання: справді, вони займали тоді ключові позиції в країні й великою мірою визначили характер переломного періоду. Проте невдачі й гальмування державотворення поклали на це покоління й особливу відповідальність, принаймні більшу, ніж прийнятна для збереження морального культу цієї вікової формації. Героїчний міф покоління не витримав випробування часом, а дискусії на цю тему з'явилися не тільки в публічному житті, а й перейшли на сторінки художніх творів (як-от, у «Музей покинутих секретів» О. Забужко та «Записки українського самашедшого» Л. Костенко).

Якщо ж оцінювати аналізоване явище з більшої часової перспективи, з відстані історичного часу, то роль шістдесятників видається непослідовною через базову суперечність, яку довелося втілити цьому поколінню радянського періоду. Це суперечність поміж ліберально-демократичними ідеалами, які воно проголосило, і тоталітарною дійсністю, в якій довший час існувало та яка, власне кажучи, «зліпила» образ цієї формації в еволюції. Моральні ідеали виявилися несумісними зі щоденним лукавством та самооманою заради виживання. Лише мізерна частина шістдесятників («малесенька шопта», за В. Стусом) вибрала шлях дисидентства, тобто відмовилася співпрацювати з офіційною владою та стала на шлях боротьби з нею. Створивши легенду покоління, вона водночас заплатила за це дорогою ціною, тобто ізоляцією від живого процесу культуротворення й забуттям на певний час. Решта знайшла властивий компроміс, тобто обрала ту чи іншу форму лояльності щодо комуністичного режиму, зраджуючи при тому власні ідеали. Що більше, в період незалежної України покоління 60-х (знову-таки, за окремими винятками) не зуміло повернути собі втрачений суспільний та культурний авторитет, тобто продовжувало практику провладного лоялізму, що дискваліфікувало задекларовані моральні ідеали, а також розчарувало молодших, які сподівалися знайти опору в цій генерації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Агєєва В.* Апологія модерну: обрис ХХ віку: статті та есеї / Віра Агєєва. – Київ : Грані-Т, 2011. – 408 с.
2. *Воронков В. М.* Проект «шестидесятников»: движение протеста в СССР / В. М. Воронков // Отцы и дети: поколенческий анализ современной России / сост. Ю. Левада, Т. Шанин. – Москва, 2005. – С. 168–200.
3. *Грачова С.* Чужа історія зі своєю мораллю / Софія Грачова // Критика. – 2008. – Ч. 7–8. – С. 17–19.
4. *Гундорова Т.* Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Тамара Гундорова. – Київ : Грані-Т, 2013. – 548 с.
5. *Гундорова Т.* Шістдесятництво: метафора, ім'я, дім / Тамара Гундорова // Коцюбинська М. Мої обрії : у 2 т. Т. 1. – Київ : Дух і Літера, 2004. – С. 4–10.
6. *Доній О.* Смерть шістдесятництва [Електронний ресурс] / Олесь Доній // Дзеркало тижня. – 2001. 9 лютого. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/smert_shistdesyatnitstva.html.
7. *Забужко О.* «І знов я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012–2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади / Оксана Забужко. – Київ : Комора, 2016. – 416 с.
8. *Кантор В. К.* Смена поколений в русской культуре: от дяди к племяннику / В. К. Кантор // Поколение в социокультурном контексте ХХ века ; отв. ред. Н. А. Хренов. – Москва : Наука, 2005. – С. 337–361.
9. *Кондаков И. В.* «Отцы», «дети» и «пасынки» в русской культуре (заметки по социокультурной микродинамике) / И. В. Кондаков // Поколение в социокультурном контексте ХХ века ; отв. ред. Н. А. Хренов. – Москва : Наука, 2005. – С. 370–405.
10. *Корогодський Р.* Брама світла. Шістдесятники / Роман Корогодський. – Львів : Вид-во УКУ, 2009. – 656 с.
11. *Костенко Л.* Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 416 с.
12. *Левада Ю. А.* Поколения ХХ века: возможности исследования / Ю. А. Левада // Отцы и дети: поколенческий анализ современной России / сост. Ю. Левада, Т. Шанин. – Москва, 2005. – С. 39–60.
13. *Пахльовська О.* Українські шістдесятники: філософія бунту / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65–84.
14. Розмова у двох роках і двох континентах : [інтерв'ю Є. Шемчук з Б. Бойчуком] // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 214–216.
15. *Тарнавський Ю.* Акварій у морі. Про минуле і сучасне Нью-Йоркської групи / Юрій Тарнавський // Кур'єр Кривбасу. – 2006. – № 200. – С. 160–178.
16. *Тарнашинська Л.* Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспект) : [монографія] / Людмила Тарнашинська. – Київ : Смолоскип, 2010. – 632 с.
17. *Bobrownicka M.* Patologia tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacji kategorii tożsamości / Maria Bobrownicka. – Kraków : Universitas, 2006. – 277 s.
18. *Szaruga L.* Przetwarzanie Międzymorza. Zarys problematyki / Leszek Szaruga. – Kraków ; Warszawa : Instytut Książki, Nowaja Polska, 2016. – 236 s.
19. *Thompson E.* Sarmatyzm i postkolonializm [Źródło elektroniczne] / Ewa Thompson // Dziennik. – 2006. – 12 listopada. – Dostęp: www.dziennik.pl/dziennik/europa/article46218/.

Стаття: надійшла до редакції 28.03.2017
прийнята до друку 11.04.2017

GENERATIONAL MODEL OF THE 1960S: BETWEEN CULT AND DISCREDITATION

Yaroslav POLISHCHUK

*Adam Mickiewicz University,
Institute of Russian and Ukrainian Philology,
Department of Ukrainian Studies,
4, Independence Str., Poznań, 61-874, Poland,
e-mail: yarpol@amu.edu.pl*

The author of the article examines the role of the generation of the 1960s in the national and cultural development of independent Ukraine. The paper posits that the demand for the heroic myth of that generation is based on the credibility gained due to its protests against the repressive politics of the Soviet regime. It also became the yardstick for generations of the 20th century. On the other hand, the paper pays attention to the sharp criticism of the phenomena of this generation in different discussions from the early 2000s to the present. Both trends – cult and discreditation – reflect the public opinion concerning the current re-evaluation of the 1960s generation.

Intellectuals and artists consider the generation of 1960s to be the leading one in the new history, as it was the first one who liberated totalitarian regime and had caused the decline of it. There is no doubt in the value of this generation. In the sphere of culture, they controverted so-called «Soviet values», which was the cause of absolute crisis of the Soviet model of state at the end of 1980s. Social and cultural activity of the representatives of the 1960s generation has provoked the appearance of new intellectual formations, which were set up in the early 1990s at the same time with establishing newly independent states, especially Ukraine.

At the time when Ukraine gained its independence in 1991, the generation of the 1960s (shistdesiatnyky) was the most influential and determined the cultural priorities of the young state. It was not accidental that a number of writers of 1960s got engaged in the political life (I. Drach, V. Yavorivskiy, P. Movchan, M. Zhulynskiy), some of them became ambassadors (Y. Shcherbak, D. Pavlychko, L. Lukyanenko), while other continued working in artistic societies and in mass media (Yu. Mushketyk, B. Oliynyk, R. Ivanychuk) or just wrote their literary works that were free of censorship and ideological limitations (V. Shevchuk, L. Kostenko, Y. Hutsalo, V. Drozd). Thus new merits and success, achieved by the 1960s writers had strengthened their authority in society and promoted creation the cult of generation, which has its place in literary and cultural discourse till now. Public opinions, obligatory school lectures and unchanged literary cannon attest their strong position in the contemporary life of the country. However, even such position did not secure the representatives of 1960s from sharp and discriminative critic of their cult. There were a few reasons for this, which provoked tensions in the wide discussion of the problem. That tension was also shown in media or during public debates. We can see it even in fiction, for example in the novels by Lina Kostenko, Oksana Zabuzhko and others.

Under postcolonial circumstances and due to different social and cultural complexes and re-resentiments, the position of the 1960s generation is projected onto the broader problem scope. Firstly, the paper elucidates the issues of national consciousness and rebuilding of separate Ukrainian identity. Secondly, what is very important, Ukrainians undergo a complicated period of destroying of the Soviet stereotypes and break away from totalitarian traumatic past. In this case, the generational differences are not only interesting, but also essential, since they show the changes of social consciousness which are not always visible for the general public.

Keywords: the generation, the moral authority, society, literature, culture, identity.